

МАРІЯ КАМІНСЬКА

**ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТА ПОШИРЕННЯ
ХОРОВОГО, БОГОСЛУЖБОВОГО СПІВУ
НА УКРАЇНІ В ПЕРІОД СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ**

Методичний посібник

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка
Факультет культури і мистецтв

Марія Камінська

Особливості розвитку та поширення
хорового, богослужбового співу на Україні
в період середньовіччя

Методичний посібник

Марія Камінська

Особливості розвитку та поширення хорового, богослужбового співу на Україні в
період середньовіччя. Львів, 2008 – 28 с.

Рецензент:

Іван Юзюк - професор кафедри диригування Львівської національної музичної
академії імені Миколи Лисенка, заслужений артист України.

Робота Марії Камінської є науково-методичною розвідкою, в якій на основі глибоких історичних досліджень, філософського, аналітичного, музично-текстологічного аналізу, розглядається об'ємне проблематичне поле церковного, хорового співу України-Руси, його географічне поширення, конкретно, хронологічно висвітлюється питання зв'язків українського фольклору та церковного співу тощо.

Пропонований методичний посібник спрямований на поглиблене вивчення недостатньо досліджених сторінок хорової культури нашого народу, історичних процесів формування церковного співу, його теоретичних основ, які б стали необхідною умовою у встановленні виконавського професіоналізму, виховання регента, диригента-хоровика в музичних академіях та університетах. Посібник є актуальним, має наукове та практичне значення.

Друк, дизайн обкладинки
ТзОВ “Ромус-Поліграф”
м. Львів, вул. Ю. Дрогобича, 4
(032) 272-06-73, 272-16-25

ВСТУП

Церковний спів у світовому культурному процесі - це величезна ділянка духовної діяльності людини. Це не тільки один з «трьох китів» формування музичного професіоналізму, але, в першу чергу, чинник формування християнського світогляду.

Християнський церковний спів є об'єктом уваги наукової думки від початку свого існування. Цьому феномену присвячено сотні досліджень теологічного, історичного, філософського, аналітичного, літературно-та музично-текстологічного напрямків. Вже у першому тисячолітті свого офіційного існування форми християнського богослужіння, а з ними і співу були досить глибоко вивчені. Практично були розроблені різноманітні жанри за функцією у богослужінні, за способом та манерою їх виконання. Високий рівень різноманітних методик, система фіксації, величезна культура усної традиції робили творення церковної музики, в певній мірі, справою ремісничу.

Часи минали. Європейські держави змінювали зовнішні та внутрішні кордони, поставали, зникали і знов поставали нові держави, імперії та їх правителі, а християнство, його спів залишалися, в основі своїй, непорушними. Це була недоторканна ідеологія із зовні недоторканим обрядом, який еволюціонував упродовж двох тисяч років.

Деяло інакше складалася ситуація з церковним співом на теренах України. Якщо сам церковний спів, попри всі історичні негаразди (татарська навала, литовське, польське панування), існував в духовних осередках, то послідовного спостереження, вивчення його не було.

Незначні записи в літописах, повна відсутність теоретичних праць IX-XIV ст. не дають, поки що, змогу відтворити повну реальну картину функціонування християнського церковного співу та значення його у формуванні духовного та культурного рівня середньовічної України-Русі.

Дослідження християнського церковного співу в Україні, порівняно з європейським музикознавством, мають зовсім недавні традиції. Практично, більш пільну увагу вчених ця ділянка привертає лише з XIX ст. Проте й тоді висновки, які робилися, мали, переважно, русофільські тенденції. Значно ускладнювали створення об'єктивної картини різного типу інформативні обмеження та перекручення.

Ситуація змінилася за останні 20 років. Сучасні технології на допомозі у вітчизняних вчених, інформаційна відкритість, доступ до багатьох, закритих раніше джерел, численні відкриття та публікації, безперечно змінили наукову ситуацію в Україні. Зроблено багато цінного, тим не менше, ідеологічне і. відповідно, методологічне підґрунтя не завжди було адекватне сутності предмету дослідження. Домінування у нашій країні ідеї «войовничого атеїзму» призвело до того, що тривалий час до церковної музики можливий був лише естетичний підхід, супільно-громадська і духовна функції церковного співу вперто і послідовно лишалися поза увагою* .

*Окремі праці з'являлись у діаспорі. Серед них роботи М.Антоновича, П.Маценка, М.Федоріва, Ф.Стеніка.

Зараз, у час нових реалій, відбуваються виправлення численних наукових викривень, що спотворили вітчизняну художньо-світоглядну систему у цілому. Відбувається повернення до духовних цінностей християнства та християнського богослужіння. Наука нагромаджує позитивний досвід осягнення сутності церковної музики. Безперечною допомогою в цьому виступають дотичні праці з літургіки, образотворчого мистецтва, церковної архітектури, паралельних національних відгалужень східно-слов'янської церковної музики.

Тема церковного співу дає колосальне проблематичне поле. Це питання естетики, історії, музичної археології, джерелознавства, лінгвістики, соціопсихології, музичної географії, історії та теорії виконавства, питання освіти та виховання. Численні праці українських музикознавців, що з'явились останнім часом (роботи Н.Герасимової-Персидської, Л. Корній, О.Цалай-Якименко, О.Шевчук., Ю.Ясиновського), присвячені переважно текстологічним та джерелознавчим проблемам.

Питання ж церковного виконавства, поки що, залишаються периферійними. Часом спостерігається поверховий напіваматорський підхід до проблем автентичності виконавства та адекватної інтерпретації богослужебних співів. Проте, професіоналізм, постійний пошук нових форм сакрального виконавства, стає неможливим без урахування і традиційного, і сучасних наукових надбань. Знання історичних процесів формування церковного співу, його теоретичних основ, впливу на становлення національного менталітету стають необхідними для професійної підготовки виконавця, як співака, так і диригента.

Враховуючи вищесказане, метою даної роботи стало з'ясування ролі християнського церковного співу в контексті духовності українського народу. Поставлена мета сформувала основні завдання роботи:

- на підставі опублікованих матеріалів, відтворити шляхи, якими йшло християнське богослужіння, а з ним і церковний спів у середньовічну Україну-Русь;
- риси яких культур приніс із собою цей спів;
- розглянути основні уклади богослужінья, канонічне та змінне, не торкаючись проблем теоретичного музикознавства;
- розглянути, які типи церковного співу існували в ті часи і як вони функціонували;
- з'ясувати роль церковного співу у становленні виконавського професіоналізму;
- висвітлити питання зв'язків українського фольклор та церковного співу з оглядом на асиміляцію християнського богослужіння художньо-інтелектуальною традицією України-Руси.

Поставлені завдання і визначили структуру даної роботи.

ВИСНОВКИ

Прийняті християнство, вітчизняна культура увійшла в світову культурну спадщину. Вона узбрала в себе духовні та мистецькі надбання багатьох народів і великих цивілізацій Стародавнього світу та європейського Середньовіччя. Корпус українського богослужіння, а з ним і церковний спів у основних формах та жанрах, якийсь в певному обсязі, безпосередньо був запозичений з Візантії, найімовірніше, через посередництво південних слов'ян.

Заснований дослідженням греко-візантійського богослужіння і спираючись на власні пісенні традиції, Україна-Русь створила оригінальне музично-поетичне мистецтво як усної, так і письмової форм.

Це мистецтво і стало першим етапом розвитку українського музичного професіонализму. В кінці добу постав і набув значного розвитку хронологічно найпринципіальніший етап української професійної музики. Він визначив її національну сутність та оригінальність відроджені багатьох століть, а в певному сенсі, як до нашого часу.

Поряд з архітектурою і мальстромом, церковний спів став символічним уявленням релігійної свідомості та християнської віри українського народу. В цьому розумінні церковний спів наближається до богослов'я. Шоб пізнати у церковному хоровому співі художній та естетичний зміст, необхідно зрозуміти весь контекст християнського вчення. Без розуміння функцій форм та жанрів у богослужінні, тобто їх літургійного сенсу, втрачається його святість. Без усвідомлення цього церковний спів стане виразником різних душевних, а не духовних стягів. Слід пам'ятати, що різні форми церковного співу є кодифікацією істин християнського віровчення.

Репрезентативна функційність привела до того, що церковні піснеспіви на імпровізований основі з часом поступилися місцем канонізованому ритуалу, де кожному жанру відводилося строго визначене місце. Тільки розуміючи все вищесказане, можна проникнути у сутність середньовічного релігійного мистецтва і церковного співу та встановити з ним духовний контакт з позиції нашого часу.

Отож, можна стверджувати, що християнський церковний спів відіграв провідну роль у становленні національного менталітету українського народу. Адже він так послідовно, як вінка інша сфера духовної та художньої діяльності людини, був осередком збереження інтелектуальних надбань. Український церковний спів відіграв величезну національно-патріотичну роль, адже в умовах постійного поневажування та спроб окатоличування народу цей спів став осередком української духовності і національності національних пріоритетів*.

* З метою протиставлення емоційно впливовій та пишній вокально-інструментальній музиці римо-католицького обряду в XVI ст. було проведено реформу церковного співу і офіційно дозволено багатоголосся.

Церковний спів був засобом освіти і виховання народу, паралено асимілюючи впливів і створення оригінального сплаву християнських мистецьких витоків з українським фольклором. Як ні в якій іншій європейській країні, церковний спів в Україні був головним засобом становлення професійного виконавства. Незрівніно високий рівень усної традиції в церковному співі перекинув історичну арку понад часом. Не будучи «барометром суспільної» свідомості, він був об'єднуючим фактором, він був тим дзвоном, що крізь віки гаргував український народ чистим тоном святої моралі та духовності.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Біблія.
2. Антонович М. // *Musica sacra*. - Вип.3. - Львів., 1997.
3. Бражников М. Пути развития знаменного распева,- М., Л.-1949.
4. Герцман Е. Византийское музыкознание. - Л., 1988.
5. Герцман Е. Гимн у истоков Нового Завета. М, 1996.
6. Грушевський М. Історія України-Русі.- ч.І,- К., 1991.
7. Ісаєвич Я. Братства та їх роль у розвитку української культури XV-XVI ст.// *Українське музикознавство*.- Вип.6.- К., 1966.
8. Історія українського мистецтва. - Т.І. - К., 1967.
9. Історія українського мистецтва. - Т.П. - К., 1967.
10. Історія української музики. - Т.І. - К., 1989.
11. Корній Л. Історія української музики. - Т.І. - К., 1996.
12. Корній Л. До питання методології дослідження українсько-болгарських взаємозв'язків. // *Українське музикознавство*. №11.- К., 1976 - ст.81-92.
13. Маценко П. Нариси до історії до української церковної музики. - Роблин -Вінніпег. 1968.
14. Півторак Г. Українці: звідки ми і наша мова. -К., 1993.
45. Субтельний О. Україна. Історія. -К., 1991.
16. Скребков С. Художественные принципы музыкальных стилей. - М, 1973.
17. Цалай-Якименко О. Перекладна півча література XVI-XVII ст. в Україні та її музично-віршова форма // Записки Наукового товариства ім.Т.Шевченка. - Том CCXXVI. -Львів, 1993.- с. 11- 40.
18. Чередниченко Т. Ценностный подход к искусству и музыкальная критика (исторический очерк). //Эстетические очерки. - Вып.5. - М., 1979.
19. Чубатий М. Історія християнства на Русі-Україні. - Рим - Нью Йорк., 1965. ст.257-258.
20. Ясиновський Ю. Український нотолінійний Ірмолой як тип гімнографічного збірника: зміст, структура // Записки Наукового товариства ім.Т.Шевченка. - Том CCXXVI. Праці музикознавчої комісії. Львів., 1993.- с. 41-55.

ЗМІСТ

Вступ	4
I. Деякі аспекти музичної естетики церковного співу	8
II. Історичні витоки українського церковного співу	11
III. Види церковного виконавства та його жанри	15
IV. Церковний спів і народна традиція	20
V. Церковний спів як джерело професіоналізму	23
VI. Основні риси мелодики церковного співу	27
Висновки	30
Бібліографія	32